

ТДУ – 331,5

БОЗОРИ МЕХНАТ ВА ШУҒЛНОКИИ АҲОЛӢ ДАР ТОЧИКИСТОН

Ғуломов Х.Х. – н.и.и., Сангов Х.Ғ.- омӯзгори калон, Андалибова М.Б. – унвонҷӯ,
ДАТ ба номи Ш.Шоҳтемур

Калимаҳои калидӣ: бозори меҳнат, шугли аҳоли, сохтори шугли аҳоли, қувваи корӣ, бекорӣ, сиёсати шугл, моделҳои хориҷии шугл.

Бозори меҳнат – ин соҳаи ташаккули талабот ва пешниҳоди қувваи корӣ (хизматрасониҳои меҳнатӣ) мебошад. Зери мафҳуми қувваи корӣ қобилияти меҳнати инсон фаҳмида мешавад, яъне имкониятҳои ҷисмонӣ ва ақлонии инсон, ки ба ӯ имконият медиҳанд кори муайянеро иҷро намояд, ҳамзамон сатҳи муайяни маҳсулнокии меҳнат ва сифати маҳсулоти истеҳсолшавандаро таъмин созад.

Самаранок истифодабарии захираҳои меҳнатӣ ин кафили баландшавии рақобатпазирии давлат мебошад. Барои корхонаҳои алоҳида, ин чунин маъно дорад: барои он ки дар рақобат устувор бошанд, онҳоро зарур аст, ки маҳсулоти худро бо хароҷоти камтарин ва сифати баланд истеҳсол намоянд. Барои роҳбарият вазифаи асосӣ таъмини ба даст овардани мақсадҳои ниҳии корхона мебошад.

Ҷадвали 1.- Шуглнокии аҳоли ва сатҳи бекорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сол- хо	Захираҳои меҳнатӣ, ҳаз. наф	Қувваи корӣ ҳаз. нафар	Аз он ҷумла		Сатҳи фаълнокии иқтисодӣ %	Сатҳи шугл- нокӣ, %	Сатҳи бекорӣ, %
			машғул ҳаз.наф.	бекор ҳаз. наф.			
2013	4859	2362	2307	54	48,6	47,5	2,3
2014	4983	2382	2325	56	47,8	46,6	2,4
2015	5111	2437	2380	57	47,7	46,6	2,3
2016	5224	2438	2384	54	46,7	45,6	2,3
2017	5326	2460	2407	53	46,2	45,2	2,2
2018	5427	2478	2426	52	45,6	44,7	2,1
2019	5521	2514	2463	51	45,5	44,6	2,03

Сарчашма: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе соли 2020, сах.81

Самаранок истифода намудани қобилияти одамон, яъне қувваи ҷисмонӣ ва рӯҳии онҳо, ки дар ҷойҳои кори пештараашон ба даст овардаанд, кафили баланд шудани иқтидори кадрӣ мебошад. Одамоне, ки сидқан кор мекунанд, на танҳо маҳсулоти зиёд истеҳсол мекунанд, инчунин таҷрибаи худро гани мегардонанд, ки ин ба сифати маҳсулоти истеҳсолнамудаи онҳо таъсири мусбӣ мерасонад. Аз ин рӯ, истифодаи омили инсонӣ бо мақсади баланд гардидани самаранокии корхона фаъл мегардад.

Бозори меҳнат тавассути талабот ва пешниҳоди қувваи корӣ танзим карда мешавад. Дар натиҷаи якҷоя амал кардани онҳо сатҳи шуглнокии дар иқтисодиёт муайян карда мешавад.

Таҳлили ҷадвал нишон медиҳад, ки шумораи аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъоли Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамасола зиёд шуда истодааст. Дар зарфи солҳои 2013-2019 шумораи аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъл аз 2362 ҳазор нафар дар соли 2013 то ба 2514 ҳазор нафар, дар соли 2019, ё худ 152 ҳазор нафар зиёд шудааст. Сатҳи шуглнокии аҳоли дар ин давра ба андозаи 2,9% кам шудааст. Сатҳи бекорӣ ба андозаи 0,3%, ё 3 ҳазор нафар коҳиш ёфтааст. Аз ин хулоса баровардан мумкин, ки суръати афзоиши аҳолии қобилияти меҳнат нисбат ба афзоиши ташкили ҷойи корӣ нисбатан баландтар аст. Шуглнокии ин фаъолияти одамон мебошад, ки ба қонеъ гардонидани талаботҳои шахсӣ ва ба онҳо овардани фоида алоқаманд мебошад.

Ҷадвали 2.- Тақсими аҳолии машғули кор аз рӯи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ ба ҳисоби миёнаи солона (ба ҳисоби %)

Соҳаи иқтисодиёт	солҳо						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кишоварзӣ, шикор ва ҷангалпарварӣ	66,1	65,5	64,9	64,5	60,9	61,1	61,2
Саноати истихроҷи маъданҳои куҳӣ ва коркарди конҳо	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4
Саноати коркард	2,8	2,8	2,5	2,5	3,6	3,5	3,4
Неруи барқ, газ ва обтаъминкунӣ	0,8	0,9	0,8	0,7	0,7	0,8	0,6
Сохтмон	2,3	2,7	2,8	2,8	4,2	4,3	4,1
Савдои яклухт ва ҷакана	5,9	6,0	6,3	6,2	7,1	6,7	6,2
Нақлиёт ва алоқа	2,4	2,4	2,4	2,3	1,8	2,6	1,1
Фаъолияти молиявӣ	0,9	1,0	1,1	1,0	0,9	0,8	0,9
Идоракунии давлатӣ ва мудофия	1,4	1,5	1,5	1,5	1,9	1,9	1,8
Маориф	8,7	8,8	8,8	9,2	9,6	9,8	9,8
Тандурустӣ ва хизматҳои иҷтимоӣ	3,9	4,0	4,1	4,4	4,7	4,8	4,7

Сарчашма: Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе соли 2020, сах 64

Дар сохтори шуглнокии аз рӯи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ дар солҳои 2013-2018 пастшавии нишондиҳандаҳо асосан дар соҳаҳои кишоварзӣ (4,9%), фаъолияти

молиявӣ (0,2%) ва саноати истихроҷи маъданҳои кӯҳӣ ва коркарди конҳо (0,1%) мушоҳида мешаванд. Баландшавии сатҳи шуғлноқӣ дар соҳаҳои сохтмон (1,8%), маориф (1,1%), тандурустӣ ва хизматҳои иҷтимоӣ (0,8), савдои яқлӯхт ва чакана (0,3%) саноати коркард (0,6%) ба мушоҳида мерасад. Таҳлили ҷадвал нишон медиҳад, ки ҳанӯз ҳам соҳаи кишоварзӣ нисбати истифодаи захираҳои меҳнатӣ ва шуғлноқии аҳоли сарталаб боқӣ мемонад. Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ чор модели асосии сиёсати шуғлро ҷудо мекунад, ки аз тарафи давлатҳои пешрафтаи иқтисодии бозаргонӣ истифода бурда мешаванд.

1. Модели аврупоии ғарбӣ кам кардани шумораи коргаронро дар асоси баландшавии маҳсулноқии меҳнат пешниҳод менамояд, ки дар натиҷа даромади коргарон зиёд мешавад. Чунин сиёсат низоми пурхарочоти ҷубронпулиҳоро ба шумораи зиёди бекорон пешбинӣ менамояд.

Хусусиятҳои фарқкунандаи модели мазкур аз инҳо иборат аст:

- танзими устувори давлатии бозори меҳнат;
- зухуроти дуалии бозори меҳнат;
- низоми мавзунӣ музди меҳнат;
- дараҷаи баланди кафолати давлат ҳангоми муҳофизат аз бекорӣ.

2. Модели скандинавӣ, аз таъмини шуғли қариб ҳамаи коргарон бо роҳи ташкили ҷойҳои корӣ дар сектори давлатӣ бо шароитҳои миёнаи музди меҳнат асос мегирад. Чунин сиёсат асосан ба маблағҳои пулии давлатӣ таъя мекунад ва ҳангоми камчинии онҳо пастшавии истеҳсолот ба амал омада, хоҳу ноҳоҳ ба аз кор озод кардани коргарон оварда мерасонад.

Хусусиятҳои фарқкунандаи модели мазкур аз инҳо иборат аст:

- таъсири бевоситаи давлат ба фаъолияти бозори меҳнат;
- фаъолияти пурмаҳсул оид ба ҳимоя аз бекорӣ;
- ҳаракати пурқуввати иттифоқҳои касаба;
- сиёсати ҳамфикрӣ дар музди меҳнат.

3. Модели амриқоӣ ба ташкили ҷойҳои корӣ барои қисмати зиёди аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол нигаронида шудааст, ки маҳсулноқии баландро талаб намекунад. Ҳангоми истифодаи чунин сиёсат сатҳи бекорӣ расман паст мешавад, аммо шумораи коргарони даромаднокиашон паст зиёд мешавад.

Хусусиятҳои фарқкунандаи модели амриқоӣ аз инҳо иборат аст:

- бартарии бозори берунаи меҳнат ба тезҳаракатии баланд нигаронидашуда;
- сиёсати либералии танзими бозори меҳнат;
- музди меҳнати баланд дар асоси баҳодихии хизмат;
- низоми қатъии пешниҳоди кумакпулӣ барои бекорӣ.

4. Модели японии бозори меҳнат аз давлатҳои ғарб бо шуғли кафолатнок барои қисми асосии аҳоли, тезҳаракатии нисбатан паст ва сатҳи нисбатан пастӣ музди меҳнат фарқ мекунад.

Хусусиятҳои фарқкунандаи модели мазкур аз инҳо иборат аст:

- бартарии бозори меҳнати пӯшидаи дохилӣ;
- низоми мутамарказонидашудаи баланди музди меҳнат;
- шуғли якумрӣ дар як корхона;
- дараҷаи баланди сатҳи дониши коргарон;

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон базаи мустаҳаками ҳуқуқӣ оид ба масъалаҳои танзими меҳнат ва шуғли аҳоли таъсис дода шудааст. Ин масъалаҳо дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҷассум ёфтаанд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҳифзи ҳуқуқи шаҳрвандони худ дар самти таъмини шуғл ҷораҳои таъхирнопазир андешида, барои дастрасии ҳар як шаҳрванд ба ҷои корӣ сиёсати шуғлро ба роҳ мондааст.

Яке аз самтҳои асосии шуғлноқии аҳоли ин таъсиси ҷойҳои нав ва иловагии корӣ, инчунин барқарор намудани ҷойҳои қорӣ барҳамхӯрда мебошад. Дар шаш моҳи аввали соли 2020 дар корхонаю ташкилотҳо 24620 ҷойҳои нави қорӣ таъсис дода шудааст. Аз ин шумора 15758 ҷой – ҷойи қори доимӣ, 4630-ҷойи қори муваққатӣ ва 4231-ҷойи қори мавсимӣ мебошанд.

Ғайр аз ин дар моҳҳои январ-июни соли 2020 595 ҷойи қори иловагӣ таъсис ва 3788 ҷойи қорӣ барқарор карда шудааст. Дар маҷмӯъ аз тарафи шахсони ҳуқуқӣ 29003 ҷойҳои қори доимӣ, иловагӣ ва барқароршуда таъсис дода шудааст, ки бештари онҳо

асосан дар соҳаи кишоварзӣ, хоҷагии чангал ва моҳипарварӣ-6367чой, маориф-2052 чой, истихроҷи канданиҳои ғоиданок -1397 чой, саноати коркард -3829 чой, сохтмон - 4661 чой ва ғайра таъсис дода шудааст.

Ҳамзамон, дар моҳҳои январ-июни соли 2020 аз тарафи шахсони воқеӣ 51403 чойҳои нави корӣ таъсис дода шудааст. Ғайр аз ин дар ин давра 20 чойи иловагӣ таъсис ва 102 чойи корӣ барқарор шудааст. Дар маҷмӯъ дар ҳамин давра аз ҷониби шахсони воқеӣ 51584 чойи таъсис дода шудааст. Аз шумораи умумии чойҳои кори таъсис дода шуда, 22860 чой (44,3%) дар кишоварзӣ, 10314 чой (20,0%) дар сохтмон, 8049 чой (15,6%) дар савдо, 3075 чой (6,0%) дар нақлиёт ва алоқа ва ғайра таъсис дода шудааст. Дар маҷмӯъ дар давраи моҳҳои январ-июни соли 2020 аз тарафи шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ таъсиси чойҳои нав ва иловагии корӣ, инчунин барқарор намудани чойҳои кори барҳамхӯрда 80588 чойро ташкил додаст.

Ҳамзамон, дар ҳамин давра ба ғайр аз таъсиси чойҳои корӣ ҳамчунин барҳамхӯрӣ ва ихтисори чойҳои корӣ ба қайд гирифта шудаанд. Дар маҷмӯъ дар моҳҳои январ-июни соли 2020 дар ҷумҳурӣ 25676 чойҳои корӣ барҳам ва ихтисор карда шудааст. Салдои таъсис ва барҳамдиҳии чойҳои корӣ +54912 чойи кориро ташкил додаст.

Ба нишондиҳандаи салдои мусбӣ нигоҳ накарда ҳанӯз ҳам шумораи зиёди аҳолии қобили меҳнат бо чойи корӣ таъмин нестанд.

Қобили зикр аст, ки афзоиши шумораи захираҳои меҳнатӣ нисбат ба афзоиши таъсиси чойҳои нави корӣ зиёдтар мебошад ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро зарур аст, ки ҷиҳати пешгирии шиддатнокии иҷтимоӣ, барои таъмини аҳолии қобили меҳнат бо чойи кор чораҳои иловагии бетаъхир андешад.

Тибқи маълумоти ғайрирасмӣ айни замон зиёда аз як миллион аҳолии қобили меҳнати ҷумҳурӣ дар муҳочирати меҳнатӣ дар кишварҳои хориҷӣ қарор дорад. Имрӯзҳо, бинобар сабаби ба миён омадани бӯҳрони иқтисодӣ ва хуруҷи вобои COVID-19 дар давлатҳои мутараққӣ шумораи чойҳои корӣ коста гардида истодааст ва раванди бозгаштани муҳочирони меҳнатӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯ ба афзоиш дорад.

Бинобар ҳамин, мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар маҳалҳоро лозим аст, ки тамоюли бозгаштани муҳочирони меҳнатиро аз мадди назари худ дур насозанд ва барои таъмини муҳочирони баргашта бо чойи корӣ чораандешӣ намоянд.

АДАБИЁТ

1. А.И. Рофе Рынок труда, учебник (для бакалавров) 2016 г.
2. Рынок труда / Под. ред. В.С. Буланова и Н.А. Волгина — М., 2003. – С. 56.
3. Волгин Н.А. Экономика труда: (социально-трудовые отношения) – М., 2006. — С. 147-148.
4. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Душанбе, 2020 С. 81,
5. Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моҳҳои январ-июли соли 2020. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон-Душанбе, 2020 с. С. 79-83.
6. Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Душанбе, 2020 - С.64.

АННОТАЦИЯ

РЫНОК ТРУДА И ЗАНЯТОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ В ТАДЖИКИСТАНЕ

В данной статье рассматриваются вопросы эффективного использования трудовых ресурсов, проблемы занятости и зарубежные модели политики занятости. Создание новых, дополнительных и восстановление ранее сокращенных рабочих мест является одним из основных направлений политики занятости Республики Таджикистан. Также уделено внимание различным моделям занятости, используемых в странах с развитой рыночной экономикой.

Ключевые слова: рынок труда, занятость, структура занятости, рабочая сила, безработица, политика занятости, зарубежные модели занятости.

ANNOTATION

LABOR MARKET AND EMPLOYMENT IN TAJIKISTAN

This article discusses the issue of effective use of labor resources, of employment problems, and foreign models of employment policy. Creating the new additional and restoring of previously reduced jobs are one of the main directions of the employment policy of the Republic of Tajikistan. Also paid attention to various employment models used in countries with developed market economies.

Keywords: labour resources, employment, structure of employment, labour force, unemployment, employment policy, foreign employment models.